

PROBLEMA COLONIZĂRII DE DACI LIBERI ȘI CARPI ÎN DACIA ROMANĂ

DE

D. PROTASE

Problema colonizărilor „barbare” în Dacia ocupată de romani a apărut relativ recent în literatura arheologico-istorică din România. Ea s-a pus și se pune în urma progresului cercetărilor arheologice din mediul rural al provinciei, unde s-au descoperit și se descoperă mereu vestigiile ale culturii materiale și spirituale de autentică factură dacică, de aspect „barbar”, neromane, asociate în același complex arheologic cu produsele romane. Constatarea că în mediul arheologic roman provincial există unele forme ceramice, piese de metal și obiecte de podoabă din argint, anumite practici sepulcrale și obiceiuri legate de sistemul de înmormântare similare sau identice cu cele ale seminiilor dace libere, din afara granițelor romane, a dat naștere la ideea că acestea s-ar putea explica nu — sau nu numai — prin autohtonii daci din interiorul Daciei romane, ci și prin — sau numai prin — așezarea sau colonizarea unor grupuri de daci liberi și, în special, carpi din Moldova pe solul provinciei, atât la nord, cât și la sud de Carpați. Astfel, în ultimul deceniu, unii cercetători români au ajuns să susțină, mai mult sau mai puțin categoric, că pe la sfârșitul secolului al II-lea sau pe la mijlocul ori în a doua jumătate a veacului următor, comunități de daci liberi mărginași, respectiv carpi, au fost mutați sau primiți de autoritățile romane pe teritoriul provinciei Dacia. În sprijinul acestei păreri s-au adus drept argumente unele descoperiri arheologice din Transilvania și Oltenia, precum și un pasaj din opera lui Cassius Dio. Să vedem care sînt temeiurile documentare ale acestei păreri și dacă, sau în ce măsură, ele rezistă unei examinări critice.

Vom începe mai întâi cu dacii liberi care locuiau în mase compacte la vest și nord-vest de frontierele Daciei romane, în actualele teritorii din nordul și vestul României (Maramureș și Crișana) ori chiar mai departe, în Slovacia. Subliniem însă din capul locului că, în stadiul actual al cercetărilor, se cunoaște foarte puțin istoria și civilizația acestor triburi de daci

mărginași, în secolele II—IV, deoarece știrile literare despre ei lipsesc aproape cu totul, iar cercetările arheologice sînt abia la început¹.

Cit privește pasajul incriminat din Cassius Dio, ca să începem cu acesta, acolo se spune că Sabinianus, guvernatorul Daciei în anul 180, a supus 12 mii de daci mărginași, alungați din țara lor de baștină, promițînd că le va da pămînt în Dacia romană². Din acest pasaj, care se referă la evenimente din timpul domniei lui Commodus (180—192), precum lesne se vede, rezultă numai atît: Sabinianus a adus la ascultare pe acei daci mărginași și a promis că le va da pămînt în Provincie, dar nu se știe dacă el și-a ținut ori nu promisiunea. Cassius Dio *nu spune* că guvernatorul roman *a mutat* pe acei daci limitrofi și că *le-a dat* pămînt în Dacia traiană. Prin urmare, referința aceasta nu poate fi invocată ca dovadă pentru colonizarea sau transferarea unor daci liberi în teritoriul Provinciei. Totuși, făcînd oarecare concesie, putem admite că *posibilitatea* mutării de populație dacică „barbară” nu este total exclusă în vremea respectivă, dar ea trebuie dovedită temeinic cu alte argumente.

Din punct de vedere arheologic, acum nu se cunoaște nici o probă materială concretă, peremptorie, că vreo așezare rurală din spațiul Daciei romane ar fi luat naștere printr-o colonizare de daci liberi sau că aceștia s-ar fi adăugat la vreo comunitate de daci autohtoni sau de coloniști³. Nicăieri nu s-a identificat încă asemenea situație, care, cel puțin teoretic, nu ar fi imposibilă. La un moment dat, s-a făcut în treacăt afirmația, sprijinită doar pe o simplă impresie, că așezarea de la Obreja (jud. Alba), situată în *territorium militare* al legiunii XIII Gemina de la Apulum și databilă în secolele II—IV, ar putea fi rezultatul unei colonizări „barbare”, de felul aceleia la care se referă Dio în pasajul amintit⁴. Cercetarea arheologică desfășurată la Obreja timp de un deceniu, în așezare și cimitirul aparținător, a dovedit însă că acolo avem de-a face cu o comunitate de populație băștinașă din interiorul Daciei romane⁵.

Trebuie relevat că posibilitatea de identificare certă pe cale arheologică a unor enclave de daci liberi mărginași, care ar fi fost mutați în Dacia traiană, este și va rămîne extrem de redusă, atîta vreme cît cultura lor materială din secolele II—III nu va fi scoasă la lumină și studiată sub toate aspectele ei. Din lipsa altor surse de informație, dificila misiune a rezolvării problemei, dacă au existat sau nu mutații de daci liberi pe pămîntul Daciei romane, îi revine fără îndoială arheologiei. Dar un răspuns sigur și convingător la această chestiune nu se va putea da, pînă cînd nu va exista un fond documentar bogat și variat privind civilizația dacilor liberi,

¹ Despre dacii liberi din nord-vest, vezi M. Macrea, Apulum, 7, 1, 1967, p. 180—187 (cu bibliografie); S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit I (Satu Mare)*, 1967; E. Dörner, *Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădan*, Arad, 1968; idem, *Actes du VII^e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague, 21—27 août, II*, Prague, 1971, p. 1 024—1 027 (cu o hartă); Gh. Lazin, *Satu Mare. Studii și comunicări de arheologie, istorie etnografie, artă*, Satu Mare, 1969, p. 111—120; D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 146, 147, 157, 170.

² Cassius Dio, LXXII, 3, 3,

³ Despre așezările rurale daco-romane, D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, București, p. 16—84; idem, *ActaMN*, 5, 1968, p. 505—511.

⁴ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 248.

⁵ D. Protase, *ActaMN*, 8, 1971, p. 135—160.

care să poată fi comparată cu vestigiile autohtonilor din Provincie. În situația actuală a cercetărilor și cunoștințelor noastre, există un real pericol de a atribui dacilor liberi unele descoperiri ce aparțin în realitate băștinașilor daci de sub dominația romană și invers, numai prin faptul că acestea poartă amprenta facturii dacice, deosebindu-se astfel de produsele romane.

Acum se cunoaște doar o singură penetrație de daci liberi din vest, și anume la Cipău („Girle”), în valea Mureșului superior⁶. Dar așezarea de aici și cimitirul de incinerare corespunzător au luat ființă după retragerea romanilor din Dacia, pe la sfârșitul secolului al III-lea sau la începutul secolului al IV-lea, când mișcarea populațiilor „barbare” spre fostele ținuturi romane se putea face în voie, fără a se mai izbi de vechile granițe, puternic întărite și bine păzite de numeroase efective militare. O situație similară, care va trebui însă verificată prin extinderea săpăturilor, se pare că a fost surprinsă la Archiud („Hinsuri”), în jud. Bistrița-Năsăud, aproape de frontiera de nord a fostei Dacii romane. Aici s-a identificat și sondat o așezare dacică postromană, având locuințe mari, construite la suprafața solului, și gropi de provizii în formă de căldare⁷.

Dar ponderea maximă în sfera ideii despre eventuale colonizări „barbare” în Dacia s-a acordat și se acordă carpilor din Moldova. Ideea aparține lui K. Horedt și ea a fost inaugurată sub formă de ipoteză vagă, în anul 1962, pe baza interpretării *sui generis* a cimitirului de la Soporul de Cîmpie (jud. Cluj), atribuit dacilor autohtoni de aproape toți cercetătorii care s-au pronunțat în această problemă⁸. Ulterior, după o contradictorie evoluție în aprecierea etno-culturală a cimitirului, vago ipoteză inițială a autorului s-a transformat treptat într-o veritabilă teză, deși materialul documentar rămânea mereu același⁹.

Care sînt argumentele și raționamentele lui K. Horedt pentru carpismul necropolei?

⁶ N. Vlăsa, SCIV, 16, 1965, 4, p. 501—518. Observăm că M. Macrea (Apulum, 7, 1, 1967, p. 185; idem, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 474) consideră greșit că la Cipău ne-am găsi în fața unei enclave de carpi veniți din Moldova, probabil pe vremea lui Galerius. Întreg materialul arheologic se opune categoric unei asemenea interpretări.

⁷ Săpături efectuate în anii 1964—1965. Materialul inedit în Muzeul din Bistrița.

⁸ Bibliografia în studiul nostru *Le cimetièr de Soporul de Cîmpie. Un nouveau témoignage de la présence des Daces en Dacie romaine*, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 315. Vezi și ActaMN, 9, 1972 (în curs de publicare).

⁹ În aprecierea cronologică și etno-culturală a cimitirului daco-roman de la Soporul de Cîmpie, K. Horedt a emis păreri stranii și contradictorii, eșalonate de-a lungul unui deceniu și jumătate. Astfel, în 1955, datează primele două morminte în ultimele decenii ale secolului al III-lea și în prima jumătate a secolului al IV-lea și le atribuie „populației băștinaș provinciale, rurale” (Activitatea muzeelor, Cluj, I, 1955, p. 113—115; precizez că aceste două pagini din articol, deși sennat integral de I. Țigăra, aparțin de fapt lui K. Horedt, care acum își neagă paternitatea; cf. K. Horedt, ActaMN, 8, 1971, p. 587, dar și D. Protase ActaMN, 9, 1972). Cu trei ani mai târziu, cimitirul este pus pe seama dacilor autohtoni (*Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bukarest, 1958, p. 24—25 și 30), pentru ca în 1962 să fie avansată ipoteza apartenenței lui la o comunitate de carpi (ActaAntPhilippopolitana, Sofia, 1963, p. 162). În anul 1967, autorul se menține la ideea despre carpismul necropolei, dar se gîndește și la posibilitatea „unei admigrații a carpilor, care s-au amestecat cu populația provincial-romană” în a doua jumătate a secolului al III-lea (SCIV, 18, 1967, 4, p. 582—586). În anul următor aceste idei sînt reluate de autor și reproduce chiar textual, fără nimic nou (*Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția prof. D. Berciu, București, 1968, p. 81), pentru ca în 1971 să se ajungă la o părere „purificată” și probabil stabilă: cimitirul de la Sopor se datează între anii 240 și 325 și aparține carpilor veniți din Moldova (ActaMN, 8, 1971, p. 583—587). Deci, să admitem că, după o îndelungată și matură chibzuință, aceasta este opinia definitivă a autorului și pe aceasta putem s-o luăm în considerare ca reprezentativă.

În cimitirul de la Sopor sînt prezente — se ştie — două culturi materiale, net distincte ca factură şi origine. Una este cultura materială dacică, de aspect „barbar”, perpetuată din Latène tîrziu, reprezentată mai ales prin olăria caracteristică, modelată rudimentar cu mîna. Cealaltă este cultura romană provincială, concretizată prin ceramică, fibule, monede de bronz, obiecte de podoabă corporală şi vestimentară ori de uz curent şi altele¹⁰. Această realitate documentară, sigur constatată şi constatabilă, trebuia şi trebuie explicată cu toată obiectivitatea, în lumina cunoştinţelor arheologico-istorice actuale.

Timp de un deceniu şi jumătate, subsemnatul şi aproape toţi cercetătorii români care s-au raportat la etnicul populaţiei din cimitir au văzut aici autohtoni daci în curs de romanizare, care au trăit de la început în interiorul Provinciei¹¹. K. Horedt, însă, atribuie întreg cimitirul, inclusiv vestigiile culturii materiale dace, neromane, unui grup de carpi veniţi din Moldova pe la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al III-lea. Pentru asemenea atribuire, *contrar documentelor arheologice* (fibule, monede etc.), autorul a fost nevoit să deplaseze începutul cimitirului din jurul anului 150 la 240, iar sfîrşitul lui de pe la 290 la 325¹².

După ce a mutat cu un secol mai tîrziu începutul real al cimitirului, pentru a corespunde cu perioada de agresiune a carpilor împotriva Daciei şi, în general, a Imperiului la Dunărea de jos, K. Horedt încearcă să demonstreze carpismul populaţiei înmormîntate la Sopor. Două sînt argumentele principale invocate în sprijinul acestei păreri: ritul funerar şi podoabele de argint lucrate în filigran (cercei, pandantive şi mărgelile în formă de butoiaş), descoperite doar în cîteva morminte. Ritul şi practicile funerare precum şi obiectele de podoabă menţionate, existente deopotrivă în civilizaţia carpică şi la Sopor, sînt considerate suficiente şi decisive pentru apartenenţa la carpi a necropolei. Raţionamentul e simplu: ritul e carpic, obiectele filigranate sînt carpice, deci întregul cimitir e carpic. Subliniem însă că o serie întregă de materiale documentare şi constatări înregistrate în cursul cercetărilor, care se opun categoric unei interpretări *pro carpice*, sînt fie trecute total cu vederea, fie minimalizate de K. Horedt, încît cititorul neavizat poate rămîne cu impresia că nu există nici o dificultate — ci dimpotrivă — în atribuirea cimitirului la un grup de carpi. Din punctul nostru de vedere, însă, ambele argumente invocate nu pot rămîne valabile, deoarece ele sînt scoase din contextual

¹⁰ Dările de seamă anuale asupra săpăturilor efectuate în anii 1956—1960, folosirea materialului documentar cu diverse ocazii şi studiile asupra cimitirului de la Sopor au fost publicate după cum urmează: D. Protase şi I. Țigăra, *Materiale*, 5, 1959, p. 425—434; idem, *Materiale*, 6, 1959, p. 383—395; D. Protase, *Omagiu lui C. Daicoviciu*, 1960, p. 455—465; idem, *Materiale*, 7, 1961, p. 423—429; idem, *Materiale*, 8, 1962, p. 527—536; idem, *Dacia*, N.S., 6, 1962, p. 188 şi 189; idem, *RRH*, 3, 1964, 2, p. 197; idem, *Problema continuităţii . . .*, p. 52—59; idem, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 291—317; idem, *Riturile funerare . . .*, p. 100—103. Menţionăm că monografia asupra cimitirului este şi ea terminată, urmînd să fie publicată ca volum separat.

¹¹ Vezi, de exemplu, M. Macrea, *Dacia*, N.S., 1, 1957, p. 219; idem, *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 391—392; idem, *ArchCl*, 19, 1967, p. 160—161; C. Daicoviciu, „*Tribuna*” (Cluj), 26 iulie 1958, p. 11; idem, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. III, Bucureşti, 1963, p. 54—56; idem, *StCl*, 7, 1965, p. 247; idem, *Unitate şi continuitate . . .*, p. 88, n. 2; S. Morintz, *Materiale*, 7, 1961, p. 446; idem, *Dacia*, N. S., 5, 1961, p. 409; I. Nestor, *RRH*, 3, 1964, 3, p. 384—385; I. H. Crişan, *Ceramica geto-dacică . . .*, Bucureşti, 1969, p. 275.

¹² K. Horedt, *ActaMN*, 8, 1971, p. 587.

furnizat de *totalitatea materialului documentar descoperit*, sînt apreciate unilateral, fără a se ține seama de documentația arheologico-istorică în materie de rituri și ritualuri funerare la daci. Apoi, așa cum se va vedea mai departe, atunci cînd K. Horedt se străduiește să demonstreze caracterul carpic al cimitirului, nu amintește o serie de constatări și descoperiri recente sau mai vechi și face abstracție de unele considerații și opinii ale altor specialiști, care dau discuției o perspectivă arheologico-istorică mult mai amplă și mai adecvată pentru lămurirea problemei în dezbatere.

Combătînd susținerile lui K. Horedt, trebuie să spunem că nu există un rit funerar specific carpilor, deosebit de al celorlalți daci, fie el din afara Daciei romane, fie din interiorul acesteia. Descoperirile de necropole sau grupuri de morminte din secolele II—IV arată fără echivoc, la toate semnițiile dacice, existența aceluiași rit funerar, care își are rădăcinile în Latène. Prin afirmația — de fapt inexactă — că nu se cunoaște ritul de înmormintare la daco-geți în epoca preromană și prin încercarea de acreditare a ideii că dacii nu își îngropau morții se ignorează documentarea existentă, care arată în realitate contrariul¹³. În sprijinul afirmației despre neîngroparea morților la daci în Latène nu se poate lua în considerare numai un teritoriu redus, cum este Transilvania — cu descoperiri doar *temporar mai puține*, dar *nu inexistente* — lăsînd la o parte cimitire întregi cunoscute în celelalte regiuni populate de daco-geți.

Referitor la podoabele de argint lucrate în tehnica filigranului (cîteva piese), credem că acestora nu li se poate acorda o valoare etnică excesivă și unilaterală. Este adevărat că ele se găsesc frecvent în cimitirele carpice din Moldova, dar, pe măsura înaintării cercetărilor, apariția lor se înregistrează din ce în ce mai des și în spațiul Daciei romane. Asemenea podoabe (cercei și mărgele în formă de butoiaș) se mai cunosc, de pildă, în cimitirul de nord al orașului roman Romula¹⁴, la Fărcașele¹⁵ și Locusteni (jud. Olt)¹⁶, precum și în centrul Daciei superioare, lângă Apulum, la Obreja (jud. Alba)¹⁷. Poate fi vorba oare de carpi și numai de carpi în toate aceste locuri, chiar și la Romula? K. Horedt crede că obiectele respective provin „dintr-un mediu barbar, deoarece nu se cunosc pînă în prezent pe teritoriul Imperiului, ca produse romane . . .”. După exemplele citate, la care K. Horedt nu se referă de loc, ne întrebăm dacă afirmația sa, în forma de mai sus, mai rămîne valabilă și dacă piesele respective nu pot fi considerate și ca produse provinciale romane?¹⁸ Dar, să zicem că ele ar fi fost făcute și erau în uz exclusiv la carpi, este greu de exclus a *limine* posibilitatei răspîndirii lor la dacii din interiorul provinciei și pe calea schimburilor. Apoi, băștinașii care au trăit sub ocupația romană puteau prelua moda purtării acestor podoabe de argint și după plecarea romanilor, în a doua jumătate a secolului al III-lea, cînd se știe că triburile carpice au

¹³ Vezi D. Protase, *Riturile funerare . . .*, unde sistemul de înmormintare, tipurile de morminte și practicile funerare la daci și daco-romani sînt studiate între secolul al V-lea î.e.n. și secolul al V-lea e.n., pe baza întregului material documentar cunoscut pînă în 1969—1970.

¹⁴ M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 36 și nota 74.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Gh. Popilian, Comunicare la consfătuirea națională a arheologilor, ținută la București între 27 nov. și 1 dec. 1971, și informații personale.

¹⁷ D. Protase ActaMN, 8, 1971, p. 155.

¹⁸ M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 35—36, răspunde afirmativ la această chestiune.

intrat în teritoriile fostei provincii¹⁹. Cronologia obiectelor de care vorbim nu numai că nu se opune, dar chiar concordă în foarte mare măsură cu perioada Gallienus (253—268) — Dioclețian (284—305), vreme în care anumite părți și apoi întreg cuprinsul Daciei romane era abandonat de armata și administrația Imperiului.

Tot în legătură cu podoabele de argint, K. Horedt pretinde că ar fi fost normal ca dacii de la Sopor să fi avut nu piese de argint filigranat de tipul celor existente la carpii din Moldova, ci podoabe de argint de genul celor cunoscute în lumea dacică din Latène. Asemenea pretenție este exagerată, pentru că folosirea vechilor podoabe de argint dacice a încetat ori s-a rărit considerabil încă pe la mijlocul secolului I e.n.²⁰ Nu ne putem aștepta ca dacii localnici să folosească obiecte de înfrumusețare corporală care nu mai existau nicăieri în secolul al II-lea, nici măcar la daco-carpii din afara Daciei romane.

Dar la Sopor există o sumă de materiale arheologice, fapte și constatări diverse, care nu se împacă deloc cu caracterul carpic al cimitirului, lucru pe care K. Horedt nu l-a găsit vrednic de relevat. Astfel, din cimitir lipsesc cu desăvârșire elementele caracteristice pentru cultura carpilor din Moldova : 1) ceramica cenușie și roșie lucrată la roată, inclusiv amforele cenușii tipice ; 2) produsele sarmatice, cum sint oglinzile de metal alb, vasele cu torți zoomorfe, cămile cenușii specifice și măргеlele de coral ; 3) fibulele corespunzătoare ca formă celor din Moldova. Dacă în adevăr la Sopor ar fi înmormintată o populație carpică, indiferent cînd a venit ea aici, trebuia să aducă cu sine din regiunea de origine nu numai câteva obiecte de podoabă, ci și elemente esențiale, caracteristice, din cultura sa materială. Apoi, o comunitate carpică, sosită și stabilită definitiv pe solul provinciei, oricît de adaptabilă ar fi fost la formele de civilizație și obiceiurile romane provinciale găsite la fața locului, este imposibil să nu fi creat și ea ceva propriu pe planul culturii materiale. Nimic din toate acestea la Sopor.

În schimb, la populația de aici — în afară de ceramica general-dacică, modelată rudimentar cu mina și prevăzută cu motive decorative bine cunoscute — toate vasele și fibulele, oglinzile, diverse piese de metal, măргеlele și alte piese de inventar funerar sint de factură provincială. Mai mult, se întîlnește chiar și obiceiul de a depune în mormînt cîte o monedă de bronz, obicei în care se reflectă credința greco-romană despre „obolul lui Charon”, inexistentă la carpi, dar firească la populația băștinașă care trăia de multă vreme într-o provincie romană²¹.

Așadar, negarea apartenenței cimitirului de la Sopor la o comunitate de daci autohtoni și atribuirea lui la un grup de carpi veniți din Moldova este neconvîngătoare și inacceptabilă, întrucît se bazează pe o eroare de cronologie și pe o interpretare cultural-istorică contrară *totalității* materialului arheologic descoperit în săpături. Oricine vrea să-și facă o părere

¹⁹ I. Nestor, *Istoria României*, I, p. 684 ; B. Mitrea, *Istoria României*, I, p. 646 ; C. Dai-covicu, *StCl*, 7, 1965, p. 242, 244 ; D. Protase, *Problema continuității . . .*, p. 139—140 ; idem, *Riturile funerare . . .*, p. 132—134, 136, 138.

²⁰ Cf. D. Protase, *Problema continuității . . .*, p. 100.

²¹ Vezi D. Protase, *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 495—500, unde se dezbate problema existenței acestei practici greco-romane la daci.

obiectivă despre cronologia și etnicul cimitirului de la Sopor va trebui să examineze atent și materialele documentare ori constatările publicate de noi în ultimii 15 ani ²², deoarece numai așa se va putea convinge care este adevărul în această confruntare de opinii și de optică istorică ²³.

Părerăa lui K. Horedt referitoare la colonizarea de carpi în Dacia ocupată de romani a fost preluată apoi de M. Macrea și de Gh. Bichir, care aveau în vedere același cimitir de la Soporul de Cîmpie.

M. Macrea — după ce timp de un deceniu a susținut în mod constant autohtonismul necropolei de la Sopor ²⁴ — în ultimele sale lucrări, apărute *postum* în anii 1968 și 1969, își modifică brusc opinia anterioară.

Astfel, într-o lucrare publicată în 1968, el consideră că la Sopor am avea de a face cu un grup de carpi, colonizați acolo în timpul războaielor marcomanice. „La acest nucleu mai vechi de carpi — continuă autorul — s-au putut adăuga mai târziu și alte grupuri din aceeași populație, ajunse aici după retragerea stăpînirii romane din Dacia, poate chiar la sfîrșitul secolului al III-lea, după înfrîngerea carpilor din anii 295—297” ²⁵. În altă lucrare, tipărită numai cu un an mai târziu, găsim o atitudine oscilantă, contradictorie, de compromis, între vechea sa poziție autohtonistă și cea nouă, pro carpică. După ce vorbește de o probabilă colonizare de carpi sub domnia lui Marcus Aurelius sau către sfîrșitul dominației romane în Dacia ori curînd după aceea ²⁶, M. Macrea spune: „La Soporul de Cîmpie, în schimb, factura pregnant dacică a unei bune părți a materialului ceramic asigură atribuirea acestui cimitir populației autohtone, chiar dacă, așa cum se afirmă, trebuie să admitem aici, probabil în vremea războaielor marcomanice sau mai târziu, și așezarea unui grup de carpi, deci elemente libere din afara provinciei, poate alături de alți daci localnici, care se îngroapă poate în acest cimitir încă de la începutul epocii romane” ²⁷.

La nici una din cele două schimbări de opinie, M. Macrea nu amintește despre ceea ce el susținuse mai înainte și nici nu aduce argumente concrete în sprijinul părerilor sale noi, mulțumindu-se de fiecare dată cu simple afirmații. Cititorul neprevenit ar putea crede, pe bună dreptate, că autorul, bazîndu-se tocmai pe descoperirile de la Sopor, a fost de la început adeptul unor colonizări de carpi în Dacia romană, chiar dacă aceștia se adaugă la o comunitate preexistentă de daci localnici. Or, în această privință, realitatea este cu totul alta, putîndu-se vorbi — precum se vede — chiar despre un fel de repetiție nemărturisită și nemotivată în schimbarea părerilor, cum am constatat și în cazul lui K. Horedt, care se referea la același obiectiv arheologic. Oricum, în situația dată, nu se poate ști precis care din cele trei păreri ale lui M. Macrea despre cimitirul de la Sopor este cea care-l reprezintă pe autor, deoarece el nu spune nicăieri că ar fi renunțat la primele două, iar noi nu putem stabili

²² *Supra*, nota 10.

²³ Notăm că I. Nestor (RRH, 1964, 3, p. 384 și nota 1), C. Daicoviciu (*Unitate și continuitate* . . . , p. 88, nota 2) și M. Babeș, *loc. cit.*, se referă direct la teza sau ipoteza carpică susținută de K. Horedt, pe care ei o resping categoric.

²⁴ *Supra*, nota 11.

²⁵ M. Macrea, *Apulum*, 7, 1, 1968, p. 197.

²⁶ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 262.

²⁷ *Ibidem*, p. 264.

acum pe care din ultimele două a redactat-o mai pe urmă. Așadar, sub acest raport, situația nu e clară.

Ciudata schimbare de atitudine a lui M. Macrea, în sensul părerii exprimate mai întâi de K. Horedt, credem că nu poate fi explicată decât prin faptul că autorul nu a reușit să-și formeze o idee definitivă asupra cimitirului de la Sopor, în raport cu etnicitatea necropolelor de incinerare tumulare cercetate la Calbor și Cașolț (jud. Sibiu), necropole care s-au dovedit a fi ale unor coloniști norico-pannoni²⁸. Dar caracterul etnic norico-pannonic al acestor necropole ieșea cu atât mai mult în evidență, cu cât noile studii și descoperiri arheologice arătau limpede că *masa populației* daco-getice din Latène, deși practica în primul rând incinerarea, totuși nu își făcea morminte tumulare, ci — spre deosebire de șefi și membrii de vază ai aristocrației tribale — se înmormînta mult mai modest în cimitire plane, de tipul celor întâlnite mai târziu, în secolele II-III, la autohtonii daci din provincie (Sopor, Obreja, Locusteni etc.) sau la carpii și dacii rămași în afara fruntariilor romane. Apariția unui cimitir ca cel de la Sopor, unde, pentru prima oară în Dacia romană, se constata coexistența, în același mormînt de înhumare sau de incinerare, a unor elemente de cultură materială dacică cu produse romane provinciale, tulbura viziunea existentă și schimba considerabil vechile criterii de apreciere a ceea ce era sau nu autohton în domeniul funerar deschizînd o perspectivă nouă în această direcție. Dăcismul cimitirelor, de la Cașolț și Calbor devenea astfel o iluzie, iar etalonul autohtonismului pe tărîmul formelor de înmormîntare nu mai puteau rămîne cimitirele de incinerare tumulare, lipsite de antecedente în Latène-ul local și fără elemente de cultură materială autentic dacică în inventarul mortuar.

Gh. Bichir, după ce crezuse mai întâi că cimitirul de la Sopor ar fi al unor daci liberi de nord transferați aici sub domnia lui Marcus Aurelius sau Commodus²⁹, se gîndește de asemenea la posibilitatea prezenței efective a unui grup de carpi, ca adaos etnic într-un complex daco-roman din secolele II-III. „În stadiul actual al cercetărilor — scrie el — nouă ni se pare mai plauzibilă ipoteza conform căreia la Soporul de Cîmpie avem de-a face cu o necropolă daco-romană (secolele II—III e.n.), în cadrul căreia se constată elemente carpice. În măsura în care nu se va putea explica proveniența obiectelor de tip carpice pe calea schimbului, va trebui să admitem prezența etnică a unui grup de carpi (în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n.) în acest complex daco-roman (carpi transplantați în cadrul unei așezări daco-romane existente)”³⁰. Transplantări de populație carpică făcute de Imperiu sau numai „pătrunderi din mediul carpice” vede autorul și în alte locuri din Transilvania, bunăoară la Mediaș—, Baia de Nisip”, Bezid (jud. Mureș), Archiud—, Hînsuri” (jud. Bistrița-Năsăud) și Ormeniș (jud. Sibiu), unde s-au descoperit materiale arheologice considerate de el carpice³¹. Tot prin colonizări de carpi,

²⁸ Bibliografia problemei la D. Protase, *Riturile funerare* . . . , p. 90, nota 108.

²⁹ Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 11, 1967, p. 223.

³⁰ Gh. Bichir, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 188—189, nota 69; idem, *SCIV*, 22, 1971, 4, p. 667, nota 25.

³¹ Gh. Bichir, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 188. Notăm însă că descoperirile de la Bezid și Mediaș sint *postromane* (D. Protase, *Problema continuității* . . . , p. 108, 118, 139—140), iar la Archiud („Hînsuri”) nu credem că poate fi vorba de carpi (cf. *supra*, nota 7). Materialul de la Ormeniș (inedit) nu-l cunoaștem și nu ne putem da părerea asupra lui.

făcute de-a lungul limesului alutan, după evenimentele din anii 245—247, apreciază Gh. Bichir că trebuie explicate anumite forme ceramice de factură dacică de la Govora-Sat sau două-trei mărgelile din fir de argint în formă de butoiuș aflate în morminte de incinerare cu urnă din cimitirul de la Fărcașele (jud. Olt)³².

Observăm că, spre deosebire de K. Horedt și M. Macrea, care își limitează baza documentară doar la cimitirul de la Sopor, când susțin (așa cum am văzut) mutarea unor grupuri de carpi în Dacia romană, Gh. Bichir extinde aria de investigație și în alte zone ale provinciei. Prețutindeni unde se constată vestigii de cultură materială de factură dacică autentică sau romană provincială, între care există și unele elemente disparate „de tip carpic”, el afirmă fără ezitare că în locurile respective se află o populație carpică transplantată de romani în scopuri economice sau politice-militare, asupra rațiunii cărora nu zăbovim aici. Remarcăm însă că Gh. Bichir *înclină* să creadă că, în secolul al III-lea, tot de carpi au putut fi vehiculate și lor le-ar putea aparține cunoscutele fructiere daco-getice, chiar dacă ele apar în Muntenia, Dobrogea sau în așezări dco-romane din Transilvania³³. La prima vedere, ideea apare interesantă și chiar ispititoare, dar, examinată mai atent, se vede imediat că ea are un defect capital: este contrazisă de realitățile documentare. Cu aceste recipiente nu se poate nicidecum opera în sensul menționat, căci ele, oriunde apar în secolele II și III pe vechea arie geografică daco-getică, trebuie interpretate, *în primul rând*, ca o perpetuare din trunchiul comun al Latène-ului local și ca o menținere în uz prin băstinașii daci din diferite regiuni, chiar și în cele ocupate de romani³⁴. Numai astfel se poate explica satisfăcător prezența și producerea fructierelor la dacii liberi din nord-vest în secolele III—IV, bunăoară la Medieșul Aurit (jud. Satu Mare)³⁵, unde o penetrație carpică este total exclusă, ori în așezările rurale daco-romane cunoscute acum în Transilvania, de pildă la Obreja³⁶, Noșlac³⁷, Ciunga³⁸, Ocna Sibiului³⁹, Cristești⁴⁰, Boarta⁴¹, și în multe alte locuri. Probabil că, în anumite ținuturi, unde ei s-au așezat statornic, carpii vor fi dus sau produs și fructierele avute la ei acasă, în Moldova, dar care, calitativ și tipologic, nu pot fi deosebite acum de cele existente la fața locului.

Așadar, M. Macrea și Gh. Bichir împreună cu K. Horedt, folosindu-se de descoperirile arheologice, considerentele și criteriile arătate, susțin într-un fel sau altul, hotărît sau evaziv, *colonizarea* unor grupuri de carpi în spațiul Daciei romane.

³² *Ibidem*, p. 195, nota 123. Referitor la Govora-Sat, a se vedea publicarea materialului și aprecierea așezării ca autohtonă dacică (secolul al III-lea), la Em. Moscalu, SCIV, 21, 1970, 4, p. 653—665. Cf. însă și Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 4, p. 667—668.

³³ Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 4, p. 664—665.

³⁴ Pentru felul în care, cel puțin teoretic, se mai poate pune problema, cf. D. Protase, *Problema continuității* . . . , p. 69.

³⁵ S. Dumitrașcu — T. Bader, *op. cit.*, p. 34 și pl. 10/1—3.

³⁶ D. Protase, *op. cit.*, p. 44, fig. 17/9, și ActaMN, 8, 1971, p. 137 și fig. 5/3.

³⁷ Informații personale de la I. Mitrofan. Vezi și nota 50.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ D. Protase, *Apulum*, 7, 1, 1968, p. 233—234 și fig. 3/5,8.

⁴⁰ Cf. D. Protase, *Problema continuității* . . . , p. 32.

⁴¹ S. Dumitrașcu și G. Togan, *Institutul Pedagogic Oradea. Lucrări științifice, Istorie-Științe Sociale-Pedagogice*, 1971, p. 11.

Să vedem dacă, în afară de descoperirile menționate, mai există și alte surse de informație, care ar putea fi utilizate sau interpretate în sensul acesta.

La scriitorii antici nu găsim nici o știre despre așezarea sau invazia carpilor în Dacia stăpînită de romani. Atacurile carpilor, ca și ale goșilor, sînt îndreptate numai spre regiunile de la sudul Dunării inferioare. Așa rezultă din izvoarele narrative. Inscripțiile, iarăși, nu ne spun nimic sau aproape nimic despre asemenea evenimente. Doar o singură mențiune se află pe un altar votiv al lui G. Valerius Sarapio din Apulum, care mulțumește lui Iupiter că a scăpat din captivitatea carpilor (*a Carpis liberatus*)⁴². Numismatica, în schimb, furnizează date mai importante, cu privire la unele aspecte ale problemei. Astfel, din constatarea că mai multe tezaure se încheie cu piese emise sub domnia lui Gordian al III-lea (238—244) s-a tras concluzia că tezaurele respective s-au îngropat în anul 242 sau puțin după aceea, din cauza unei invazii a carpilor în provincia Dacia⁴³. Pe baza aceluiași criteriu al încheierii și îngropării de numeroase tezaure monetare în vremea lui Filip Arabul (244—249), criteriu care a fost conexas și cu informația din inscripția amintită de la *Apulum*, s-a admis și se admite că, între anii 245 și 247, provincia a fost zguduită de o cumplită năvală a triburilor carpice din Moldova⁴⁴, care a silit pe romani să abandoneze limes-ul transalutan și să-și fixeze granița pe vechea linie fortificată a Oltului⁴⁵. Nu rezultă însă de nicăieri că, în urma acestor atacuri, anumite grupuri de carpi ar fi rămas ori ar fi fost colonizați pe teritoriul Daciei romane. Din contra, izvoarele narrative spun că dușmanii (*hostes*) au fost înfrinți, alungați dincolo de frontierele romane, iar liniștea restabilită⁴⁶. Potrivit acestor puține date documentare de natură numismatică și epigrafică, putem susține doar atacarea sau invadarea Daciei de către triburile carpice pe timpul lui Filip Arabul și probabil al lui Gordian al III-lea. dar nu sîntem în măsură să spunem nimic concret despre eventuale așezări sau colonizări de carpi.

Prin urmare, toată ideea colonizării sau transferării de comunități carpice în Dacia romană se sprijină, cel puțin în momentul de față, pe simpla constatare că în așezări și cimitire rurale din spațiul provinciei, în asociere cu diferite produse romane provinciale și cu anumite forme de ceramică dacică primitivă, se află, sporadic, și materiale arheologice considerate specifice pentru cultura carpilor din Moldova. Este vorba de următoarele tipuri de vase și obiecte de metal: 1) amfore cenușii lucrate cu roata; 2) fructiere sure, lucrate de asemenea la roată; 3) mărgelile făcute din fir de argint în formă de butoiaș cu proeminente pe mijloc, pendentive și cercei de argint, lucrați în tehnica filigranului; 4) oglinzi de metal alb, de tip sarmatic; 5) pendentive mici de fier în formă de

⁴² CIL, III, 1054.

⁴³ M. Macrea și D. Protase, SCȘ Cluj, 5, 1954, 3—4, p. 549—559 și în special p. 554—556. C. Preda, SCN, 4, 1968, p. 192—195, se îndoieste de existența evenimentului.

⁴⁴ B. Mitrea, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 617—628; idem, *Istoria României*, I, p. 643—644.

⁴⁵ M. Macrea și D. Protase, *loc. cit.*; cf. și B. Mitrea, *Istoria României*, I, p. 644.

⁴⁶ *Historia Augusta, Vita Gordiani*, 34; Zosimus, I, 20, 1—2.

căldărușă; 6) anumite forme de fibule de bronz, databile cu precădere către sfârșitul secolului al II-lea.

La aceste elemente, care sînt relativ puține ca număr de piese, au fost adăugate apoi ritul de înmormîntare și practicile funerare — așa cum se întîlnesc în cimitirul de la Soporul de Cîmpie — care de asemenea există pe scară mare la carpii din Moldova, mai cu seamă în secolul al III-lea.

Materialele arheologice amintite, care se întîlnesc frecvent în cultura carpică — majoritatea lor fiind considerate de anumiți cercetători că au și o netăgăduită valoare etnică — s-au descoperit pînă acum în mai multe locuri din Transilvania și Oltenia. Iată lista lor, rezultată doar dintr-o sumară căutare, listă care poate fi apreciată ca fiind bogată, în-deosebi cu descoperiri de fructiere de tip daco-getic, foarte frecvente în mediul rural daco-roman (secolele II-III).

1. Aiud (jud. Alba): fragment din cupa unei fructiere cenușii (*villa rustica*)⁴⁷.
2. Bezid (jud. Mureș): amforă cenușie și fragmente de fructiere gri (*așezare*)⁴⁸.
3. Boarta (jud. Sibiu): fragmente de fructiere cenușii (*așezare*)⁴⁹.
4. Cenade (jud. Alba): fragmente de fructiere cenușii (*așezare*)⁵⁰.
5. Ciunga-Oena Mureș (jud. Alba): fructiere fragmentare (*așezare*)⁵¹.
6. Cristești (jud. Mureș): fructieră cenușie-negricioasă, cu slip, avînd o formă foarte evoluată (*așezare*)⁵².
7. Cristian (jud. Brașov): un pandantiv de fier, în formă de căldărușă (*descoperire izolată, fortuită*)⁵³.
8. Fărcașele (jud. Olt): fragmente dintr-o mărgea de argint în formă de butoiaș și un pandantiv de fier, în formă de căldărușă (*cimitir de incinerare*)⁵⁴.
9. Govora-Sal (jud. Vâlcea): un fragment din gîtul unui vas cenușiu, vas considerat a fi amforă de tip carpică (*așezare*)⁵⁵.
10. Lechința de Mureș (jud. Mureș): picior și cupă fragmentară de la fructiere cenușii (*așezare*)⁵⁶.
11. Locusteni (jud. Olt): în patru morminte de incinerare, din totalul de 75 descoperite pînă în anul 1971, s-au găsit sfărîmături de podoabe din argint filigranat (cercei, pandantive), o fibulă de bronz și o fructieră folosită drept capac pe urnă (*cimitir biritual*); în apropierea cimitirului se află și *așezarea* corespunzătoare, foarte întinsă, în cuprinsul căreia s-au efectuat unele sondaje⁵⁷.
12. Mediaș (jud. Sibiu): amforă cenușie, întreagă, utilizată ca urnă cinerară (*descoperire izolată, fortuită*)⁵⁸.

⁴⁷ I. Winkler și colab., *Sargetia*, 5, 1968, p. 72, fig. 7/3.

⁴⁸ Z. Székely, *Materiale*, 7, 1961, p. 184—185; idem, *Materiale*, 8, 1962, p. 337; idem, *Aluta*, I, 1969, p. 64.

⁴⁹ *Supra*, nota 41.

⁵⁰ I. Mitrofan, *Așezări daco-romane în Dacia Superioară*, comunicare prezentată la Secția de istorie veche a Institutului de istorie și arheologie Cluj, în ziua de 13 ian 1972.

⁵¹ *Supra*, nota 38.

⁵² D. Protase, *Problema continuității . . .*, p. 32.

⁵³ Ioan I. Pop, *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 175—178.

⁵⁴ M. Babeș, *SCIV*, 22, 1971, 1, p. 36, nota 74; D. Protase, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p.308, nota 37.

⁵⁵ Em. Moscalu, *SCIV*, 21, 1970, 4, p. 653—665 și fig. 5/1; Gh. Bichir, *SCIV*, 22, 1971, 4, p. 667—668.

⁵⁶ Dorin Popescu, *Dacia*, 2, 1925, p. 332, pl. 14/6,5.

⁵⁷ *Supra*, nota 16.

⁵⁸ I. H. Crișan, *Din activitatea științifică a Muzeului raional Mediaș*, III, 1955—1956, p. 40—41; D. Protase, *Problema continuității . . .*, p. 118, fig. 38.

13. *Merești* (jud. Harghita) : pandantiv mic de fier, în formă de căldărușă (*descoperire izolată, fortuită*)⁵⁹.
14. *Noșlac* (jud. Alba) : fructiere cenușii (*așezare*)⁶⁰.
15. *Obreja* (jud. Alba) : în patru morminte de incinerare, dintre cele vreo 250 descoperite, s-au găsit fragmente din două mărgelile de argint și doi cercei sau pandantive de argint filigranat, iar în așezarea corespunzătoare s-au aflat numeroase fragmente de fructiere gri și o fibulă de bronz (*cimilir biritual și așezare*)⁶¹.
16. *Oena Sibiului* (jud. Sibiu) ; fructiere cenușii (*așezare*)⁶².
17. *Reșca* — ROMVLA (jud. Olt) : cercei de argint filigranat (*cimilir*)⁶³.
18. *Roșia* (jud. Sibiu) : fragmente de fructiere cenușii (*așezare*)⁶⁴.
19. *Ruși* (jud. Sibiu) : fragmente de fructiere gri (*așezare*)⁶⁵.
20. *Sebeș* (jud. Alba) : oglindă de metal alb, de tip sarmatic (*descoperire izolată, fortuită*)⁶⁶.
21. *Soporul de Cîmpie* (jud. Cluj) : în șapte morminte de incinerare, din circa 215 aflătoare în cimitir, s-au descoperit trei mărgelile de argint, un pandantiv de fier în formă de căldărușă, un cercei și două pandantive de argint filigranat⁶⁷.

Pe asemenea criterii documentare îmbrăcate apoi în haina unor considerații de natură pur subiectivă, o parte din descoperirile amintite mai sus au fost puse pe seama carpilor. Fără îndoială că, dacă adepții tezei sau ipotezei carpice vor fi consecvenți cu propria lor metodă, și restul obiectelor și complexelor arheologice din lista noastră, ca și alte descoperiri similare din Dacia romană (secolele II — III), unde se găsesc unele din „produsele carpice”, urmează să fie puse în legătură nemijlocită cu o colonizare de carpi, făcută de autoritățile romane.

În ceea ce privește așa-numitul caracter carpic al materialelor arheologice menționate, pe temeiul cărora se face etichetarea etnică a anumitor cimitire și așezări din Dacia, socotim că se impun unele precizări.

Este adevărat că tipurile de vase și piesele de metal la care ne referim sînt prezente și frecvente la carpi, dar nu trebuie pierdut din vedere că originea podoabelor de argint filigranate rămîne deocamdată obscură. Încă nu s-a făcut dovada peremptorie a fabricării, ci numai a folosirii lor în mediul carpic și de aceea nu poate fi exclusă proveniența din ateliere romane provinciale⁶⁸ a acestor frumoase și pretențioase obiecte, mai ales dacă se ține seama că ele au fost întîlnite pînă acum în cinci cimitire din interiorul provinciei, inclusiv o necropolă urbană (*Romula*).

Anumite forme de fibule, cum este bunăoară un exemplar de la Obreja⁶⁹ sau altul de la Locusteni⁷⁰, ar putea fi tot de fabricație romană, cu toate că ele au analogii perfecte și frecvente aproape exclusiv în descoperirile dacice din Moldova.

⁵⁹ *Supra*, nota 53.

⁶⁰ *Supra*, nota 37.

⁶¹ *Supra*, nota 36.

⁶² *Supra*, nota 39.

⁶³ *Supra*, nota 14.

⁶⁴ N. Lupu, ActaMN, 5, 1968, p. 446.

⁶⁵ Material inedit în Muzeul Brukenthal din Sibiu. Informație personală de la I. Mitrofan (Cluj).

⁶⁶ I. Al. Aldea, Apulum, 9, 1972, p. 693—700.

⁶⁷ *Supra*, nota 10.

⁶⁸ *Supra*, nota 18. Vezi și D. Protase, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 307 (cu bibliografie).

⁶⁹ D. Protase, ActaMN, 8, 1971, p. 145 cu fig. 9/4.

⁷⁰ Fibula este încă inedită în Muzeul din Craiova. Informație personală de la Gh. Popilian.

Pendantivele de fier în formă de căldărușă, preluate de carpi probabil de la taifali, sînt străine culturii romane provinciale din Dacia și ele au pătruns aici mai tîrziu din lumea „barbară” răsăriteană, iar în vehiculatorii lor pe meleagurile fostei provincii trebuie să vedem întii pe carpi ⁷¹.

Lăsînd la o parte fructierele de tip geto-dacic, despre care a fost vorba mai înainte, și acea oglindă sarmatică de la Sebeș — găsirea ei acolo putîndu-se explica și prin eventuale legături roxolano-iazige de-a lungul Mureșului, peste teritoriul roman, în secolul al III-lea ⁷² — putem spune că singurul material arheologic într-adevăr caracteristic, capabil să indice mai bine o prezență carpică efectivă în locurile unde el apare, este ceramica, și anume amforele, cămile și castroanele de culoare cenușie lucrate cu roata, precum și alte forme de vase des întîlnite la carpi, dar neatestate ca indigene în repertoriul olăriei din Dacia romană. Obiectele mărunte de podoabă (inele, cercei, pendantive, mărgelile etc.), chiar dacă lor nu li se poate nega orice apanaj etnic, în funcție de loc și împrejurări istorice — se știe — trec mai ușor de la o populație la alta, pe calea împrumuturilor culturale sau a schimburilor comerciale. De aceea, ele singure nu pot oferi garanția necesară asupra *etnicității* celor care le-au purtat, mai ales cînd erau „la modă” pe un spațiu geografic larg, locuit de populații eterogene. Structura social-economică și etno-culturală, gradul de civilizație, starea materială și gustul artistic ale diferitelor comunități de populație sînt, iarăși, factori cu rol eficient în procesul de receptare sau respingere a pieselor de podoabă. Apoi, nu trebuie uitat că, în cazul de față, ne găsim în ținuturi populate de seminiții de aceeași origine daco-getică și cu străvechi tradiții cultural-artistice comune, chiar dacă împrejurările istorice în care ele au fost nevoite să trăiască erau total deosebite.

Considerînd că prezența efectivă a carpiilor într-o regiune oarecare sau într-un loc anumit poate fi indicată de descoperirile arheologice numai dacă acestea cuprind și ceramică sau alte elemente specifice culturii carpice — piesele de podoabă *singure* nefiînd totdeauna concludente în definirea etnică — remarcăm că din lista prezentată mai sus rămîn doar descoperirile de la Bezid, Mediaș, Sebeș, Cristian, Merești și, eventual, Govora-Sat (?), care — interesant de notat — se pot data *începînd din* sau *cu precădere* în a doua jumătate a secolului al III-lea. La Soporul de Cîmpie, Obreja, Locusteni și în alte părți, unde așezările și cimitirele se constituie încă din secolul al II-lea, lipsesc produsele ceramice carpice cum ar fi, de pildă, amforele, cămile sau castroanele cenușii caracteristice, și sînt prezente doar unele piese de argint filigranat.

Indiferent cum am privi lucrurile, un fapt rămîne sigur: în estul, nordul și centrul Transilvaniei, ca și în zona răsăriteană a Olteniei, există acum așezări și cimitire rurale în care se constată o mixtură a elementelor

⁷¹ Referitor la originea, aria de difuziune și cronologia acestor pendantive, vezi Ioan I. Pop, *loc. cit.* (cu bibliografie).

⁷² Ipoteză emisă de Gh. Bichir, în cadrul unor discuții colegiale, pe baza informației din Cassius Dio (LXXI, 19, 1), referitoare la permisiunea pe care Marcus Aurelius a dat-o iazygilor din Cîmpia Tisei de a întretine legături comerciale cu sarmații roxolani din est, trecînd peste teritoriul Daciei romane. Cf. *Actes du VIII^e Congr. intern. des sciences préhist. et protohist. Beograd 9-15 sept. 1971*, vol. I, Belgrad, 1971, p. 182.

de civilizație romană provincială cu altele de netă factură „barbară”, dacică, la care se adaugă uneori și obiecte frecvente la carpii din Moldova. Această situație arheologică a fost și este interpretată istoricește în cele două feluri contrare, arătate : 1) prin colonizarea de către romani a unor grupuri de carpi pe loc gol ori în așezări autohtone existente, 2) prin dacii localnici de sub ocupația romană, care au folosit, mai ales în a doua jumătate a secolului al III-lea, și anumite piese de înfrumusețare corporală sau vestimentară aflătoare și la frații lor carpi din Moldova.

După cele arătate pînă aici, se poate spune că, cel puțin deocamdată, nu avem probe documentare indiscutabile, pe temeiul cărora să se poată susține colonizarea de comunități carpice în provincia Dacia. Opiniile formulate în acest sens, departe de a forma o teorie coerentă, rămîn de fapt șubrede ipoteze neconfirmate, care, *volens-nolens*, tind să răpească din zestrea culturală a populației băștinașe dace de sub ocupația romană. Materialele arheologice din Transilvania și Oltenia puse la contribuție în problema dezbătută, în cazul cînd caracterul lor carpice nu se contestă, au putut fi aduse de carpii înșiși abia după retragerea romanilor din anumite regiuni ale Daciei transilvane și, adăugăm noi, chiar sud-carpatică, regiuni care, potrivit interpretării unor laconice știri literare antice, au fost pierdute de Imperiu sub domnia lui Gallienus (253—268) ⁷³. Cu rare excepții, cronologia obiectelor „de tip carpice” aflate pe teritoriul fostei provincii romane corespunde în general perioadei Gallienus-Diocletian. Or, precum se știe, cei care au intrat mai întîi în ținuturile Daciei din care s-au retras armata și oficialitățile romane au fost carpii ⁷⁴, nu goții, veniți mai tîrziu ⁷⁵. Materialele carpice au putut ajunge în așezări și cimitire daco-romane existente sau în alte locuri, începînd cu Gallienus și apoi după Aurelian (270—275). În orice caz, amforele de la Bezid și Mediaș sau pandantivele de fier de la Merești și Cristian, sigur vehiculate de carpi, trebuie considerate *postromane* în locurile respective, din a doua jumătate a secolului al III-lea.

Prin urmare, descoperirile și materialele arheologice luate aici în discuție ori nu arată o prezență efectivă a carpilor în Dacia transilvană și sud-carpatică ori, dacă în adevăr o arată, ele datează din epoca postromană.

În consecință, se poate cu temei afirma, că, spre deosebire de Scythia Minor, bunăoară, unde izvoarele narative și chiar cele arheologice atestă mutări de populație carpică din stînga Dunării, în a doua jumătate a secolului al III-lea și la începutul veacului următor ⁷⁶, pentru Dacia

⁷³ Cu privire la pierderea de către romani a regiunilor din răsăritul Daciei, vezi comentariul și concluziile formulate de C. Daicoviciu, *AISC*, 3, 1941, p. 240—255.

⁷⁴ *Supra*, nota 19.

⁷⁵ Despre venirea și așezarea goților în Transilvania în prima jumătate a secolului al IV-lea sau abia la invazia hunilor (an 376), vezi K. Horedt, *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 575—592 (cu bibliografia veche și nouă).

⁷⁶ În legătură cu această problemă, vezi B. Mitrea, *op. cit.*, p. 644—647; C. Scorpan, *Pontice*, 1, 1968, p. 341—364; M. Babeș, *SCIV*, 22, 1971, 1, p. 38—43; Gh. Bichir, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 194—195; idem, *SCIV*, 22, 1971, 4, p. 663—669. Demn de relevant este că, în mai multe locuri din Dobrogea, după cum rezultă din studiul lui C. Scorpan, se află forme de vase (câni, cănițe, străchini, castroane și amfore cenușii lucrate cu roata) care își au analogii perfecte în cultura carpică din Moldova, ceea ce, în afară de Mediaș, Bezid și Govora-Sat (?), nu se constată acum în Dacia.

romană nu există nici un fel de informație documentară *scrisă* referitoare la eventuale colonizări de carpi. Strămutări carpice în Dacia ocupată de romani — posibile în principiu și conforme cu politica romană față de semințiile „barbare” vecine — susținute de cercetătorii amintiți printr-o ciudată interpretare a unor vestigii arheologice, nu sînt acum prin nimic dovedite în mod convingător. Carpii, neîndoieînic prezenți în Transilvania și Oltenia, au pătruns și s-au așezat statornic, în aceste regiuni, probabil ca federați ai Imperiului, numai după replierea apărării romane din vremea lui Gallienus. Proporțiile acestei penetrații rămîn, desigur, necunoscute, dar abia atunci se poate vorbi de constituirea unor enclave carpice, *pe un fost teritoriu roman*, sau de adăugarea unor grupuri de carpi la vechile comunități populare daco-romane, și nu imediat după incursiunile prădalnice din anii 245—247, pe un teritoriu aflat încă sub dominația romană. Abia atunci începe aportul efectiv de elemente daco-carpice din afară, care, prin integrare și asimilare treptată, au contribuit la consolidarea populației daco-romane locale.

ZUR FRAGE DER KOLONISIERUNG FREIER DAKER UND KARPEN IM RÖMISCHEN DAZIEN

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Frage erschien — wie der Verfasser erläutert — vor verhältnismäßig kurzer Zeit in der rumänischen archäologischen Fachliteratur, als ein Ergebnis des Fortschrittes der archäologischen Forschungen über das ländliche Milieu in der Provinz Dazien.

Die Feststellung, daß es im provinziäl-römischen Milieu Keramik, Silberschmuck, sowie gewisse Ritualformen und Grabbräuche gibt, die ähnlich oder gleich sind mit denen der dakischen Stämme aus den von den Römern nicht besetzten Gebieten (Crișana, Maramureș, Moldau) führte zu folgender Erklärung: daß sie nicht — oder nicht nur — den bodenständigen, im römischen Dazien lebenden, sicher belegten Dakern zuzuschreiben seien, sondern auch — oder nur — einer Gruppe, in der Provinz Dacia, nördlich und südlich der Karpaten angesiedelter oder kolonisierter freier Daker, im besonderen dakischer Karpen aus der Moldau. Die mögliche Umsiedlung freier Daker aus dem Nordwesten in die Provinz hätte gegen Ende des 2. Jh. stattgefunden, die Kolonisierung der Karpen aus der Moldau hingegen — nach den Raubzügen derselben in Dazien und Moesien — zur Zeit des Philipp Arabs, in den Jahren 245 — 247.

Nach einer kritischen Untersuchung des gesamten zu dieser Frage vorhandenen Dokumentenmaterials (Schriftquellen, epigraphische, numismatische und archäologische Nachweise) gelangt der Verfasser zu dem Schlusse, daß prinzipiell eine Kolonisierung freier Daker und Karpen in dem Gebiet des römischen Dazien möglich ist und der Politik des Kaiserreichs gegenüber den „barbarischen” Nachbarstämmen entspricht, daß sie aber zum gegenwärtigen Zeitpunkt nicht überzeugend bewiesen werden kann. Was sich vorläufig mit Sicherheit behaupten läßt, ist das Eindringen und die Niederlassung freier Daker und Karpen in Dazien erst nach Abzug der Römer, u.zw. seit der Herrschaft des Gallienus (253—268).

